

Հաստատ տէրութեանը . աս չորս տարին լրանալէն ետքը նորէն նախագահ ընտրուեցաւ , և աս երկրորդ անգամուս Վաղղիոյ յեղափոխութիւնը և իրենց արիւնահեղ պատերազմները հանդիպելով , ջանաց Սիւրպետալ-նահանգները աս բանիս մէջ չեղոք բռնել . բայց ասով ժողովրդեան մէկ մասին ատելի եղաւ : Արքայ երկրորդ անգամ նախագահութեան պաշտօնին ժամանակը լրացաւ , ալ անկէ վերջը չուզեց անոր մէջ հաստատուիլ , այլ քաջուեցաւ առանձին կեանք մը անցնելու համար :

Սուրբնիկ թըն ստգտանելի է ըստ ումանց իրեն կառավարութեանը մէջ ըրած քանի մը սխալներովը . բայց հանդերձ այսու ամենայնիւ արժանի է Ֆրանքլինի ան խօսքին որ գաւազանը կտակով իրեն թողուլու ատեն կ'ըսէ . “Վերջ Սուրբնիկ թըն զօրավարին , մարդկութեան ու իմ բարեկամիս , կը ձգեմ իմին շրջագայութեմ գաւազանս . եթէ աս գաւազանը թագաւորական ալ ըլլար՝ իրեն նոյնպէս կը յարմարէր ” : Փիլադելֆիայէն դառնալու ժամանակ Սիւրպետալ քաղքին մէջ որ Ռոդոմաքի ափանցը վրայ շինուած է , դրամադուիս մը հաստատեց որ համալսարան մը բացուի . իսկ իրեն առանձնութեան միջոցն ալ ամէնքը զինքը կը յարգէին ու իրենք զիրենք երախտապարտ կը դաւանէին . հոն փողացաւի հիւանդութենէ մը բռնուելով մեռաւ 1799^{ին} դեկտ . 14^{ին} շաբաթ օր ժամը երեկոյեան 11^{ին} : Իրեն մահը իբրեւ հասարակաց թշուառութիւն մը սեպուեցաւ . իւրաքանչիւր քաղաքացիի ամիսով սուգ բռնեց : Ազգային ժողովքը որոշեց որ մահարձան մը կանգնուի ի պատիւ իրեն , այն քաղքին մէջ որ վերջէն իրեն անուամբը Սուրբնիկ թըն ըսուեցաւ :

Սատենագիր մը այսպէս կը նկարագրէ Սուրբնիկ թընի գեղեցիկ ձիւքերը . “Սուրբնիկ թընի զինուորական և քաղաքական կենացը մէջ , կ'ըսէ , իրեն գլխաւոր ձիւքը իմաստութիւնը եղաւ : Շատ աւելի օգտակար ու պիտանի եղաւ հայրենեացը իրեն համբերութեան

ու անխուով ոգւովը , որ թէ յաջողութեանց և թէ ձախորդութեանց մէջ միօրինակ կը ցուցնէր , քան թէ կտրձութեամբն ու հանձարովը : Թէպէտ և ստորնագոյն ալ սեպուի ուրիշ երեւելի մարդկանց համեմատութեամբ , չունենալով ոչ այնչափ ընդարձակութիւն մը , սաց և ոչ ալ յանդուգն արութիւն մը , բայց քան զամէնը գերազանցեց իրեն առաքինութեամբը , չափաւորութեամբն և ունեցած այնպիսի յատկութիւններովը որ դժուարաւ մէկու մը վրայ բոլորն ալ կը գտնուին , և համառօտ ըսելով այնպիսի բնաւորութեամբ մը որ ամենեւին կարծես թէ պակասութիւն մը չունէր ” : Նարձրահասակ էր Սուրբնիկ թըն , աննշան ու անվայելուչ դէմք մը ունէր , քիչ կը խօսէր ու կարծես թէ առանց համ առնելու մտիկ կ'ընէր ուրիշներուն խօսածին . և ոչ ալ ինքը գեղեցիկ խօսուածքի կամ մտիկ ընել տալու կերպ մը ունէր : Վաղղիա ալ սգաց Սուրբնիկ թընի մահը ու Պ . Ֆրանքանի ձեռքով առանձին դամբանականով մըն ալ զինքը պատուեց :

Աւիպէյ :

Շահ-Քաս Պարսից թագաւորը , ուզելով ձամբորդութիւն մը ընել , թողուց բոլոր իր արքունիքը և ծպտեալ ելաւ դաշտեր ու գեղեր պտըտելու գընաց , որպէս զի հոն ժողովրդեան բնական ազատութեան վիճակը տեսնէ . հետը միայն իր պալատականներէն մէկը առաւ , որուն ասանկ ըսաւ . “Սարգկանց ճամարիտ բարուցը վրայ ամենեւին ծանօթութիւն չունիմ . վասն զի բոլոր տեսածս կեղծեալ երեւոյթ մըն է . արուեստ մը և ոչ պարզ բնութիւնը : Սուրբնիկ թընի կենաց ինչ ըլլալը քննել և իմանալ , և տեսնալ ատմարդիկը , որոնք թէպէտ և կ'անարգուին , բայց մարդկային ընկերութեան բուն նեցուկներն են : Պալատականները տեսնալէն ձանձրացեր եմ որոնք կը ջանան

իրենց շողքորթութիւններովը զիս խաբէւ. անոր համար կ'ուզեմ երթալ տեսնուիլ ան երկրագործներուն ու հովիւներուն հետ որոնք բնաւ զիս չեն ճանչնար , , Եւ խորհրդով իր մտերմին հետ միատեղ շատ մը գեղերու մէջէն անցաւ , և տեսնալով որ կը պարէին՝ կը զարմանար որ արքունեացմէ դուրս ան դորր և առանց ծախքի վայելքներ կը գտնուին եղեր : Տնակ մը գնաց կերակուր կերաւ . և որովհետեւ սաստիկ աւնօթեցած էր , սովորականէն աւելի շատ քալած ըլլալով , այն թանձր կերակուրները իր սեղանին համեղահամ խորտիկներէն աւելի ախորժելի երեւցան : Հստակ առուակի մը ծաղկազարդ եղերքէն անցնելով , տեսաւ որ դեռահասակ հովիւ մը , լայնատարած կրնձնիին հովանւոյն տակ նստած սրինգ կը զարնէր , քովն ալ ոչխարները կ'արածէին : Ետը գնաց և ուշի ուշով դիտեց տղուն ականահաճոյ կերպարանքը . տեսաւ որ պարզ ու անկեղծ էր բայց միանգամայն ազնուական ու շնորհալի . անանկ որ պատուտած հովուական ըզգեստովը հանդերձ շատ վայելուչ կերևնար : (Թագաւորը 'ի սկզբան այնպէս մը կարծեց որ մեծութենէ ինկած ազնուական ցեղէ մը ըլլայ աս տղան . բայց ետէք ըլլալով իմացաւ որ հայրն ու մայրը մօտիկ գեղ մըն էին և թէ Լճիպէյ էր իր անունը : (Թագաւորը որչափ որ բաներ հարցուց , այնչափ աւելի զարմացած մնաց իր խորունկ ու հանձարեղ մտացը վրայ : Եւ առկուռն աչքեր ունէր , բայց ոչ հրաբորբոք և վայրագ . ձայնը անուշ , յանկուցիչ և սրտաշարժ . դէմքը փափուկ , բայց ոչ մեղկ և կանաչի : Հովիւը տասնըվեց տարուան կար և դեռ չէր գիտեր որ ինքն ալ ուրիշներուն հաճոյ ըլլալու բան մը ունէր . կը կարծէր որ գեղին ուրիշ հովիւներուն պէս կը մտածէ և կը խօսի . բայց առանց կրթուած ըլլալու , գիտէր ան ամէն բաները ինչ որ միտքը կը սորվեցընէ որոնք որ իրեն աւանջ կը կախեն : (Թագաւորը ընտանեւար հետը խօսակցելով մեծապէս զը-

ւարձացաւ . Ժողովրդեան վրայօք իր-
մէն անանկ բաներ իմացաւ , որ Թա-
գաւորները իրենց չորս կողմը պատող
շողոքոր(թներէն չէն կրնար սորվիլ բը-
նաւ : Երբեմն երբեմն տղուն պարզ-
մտութեանը վրայ կը խնտար , որ ըրած
հարցմունքներուն միամտօրէն պատաս-
խանը կու տար : Եւանկ բնական խօ-
սակցութիւն մը լսելը իրեն համար նո-
րութիւն մըն էր : Հետը եզող պալա-
տականին աչք ըրաւ որ ամենեւին նշան
մը չտայ Թէ ինքն է Թագաւորը , վախ-
նալով որ եթէ Եւլիպէյ իմանայ Թէ ու-
րու հետ կը խօսի , կրնայ իր ազատ և
չնորհալի կերպը փոխել : « Եւ տեսնամ ,
ըսաւ քովինին , որ բնութիւնը ինչպէս
բարձր աստիճան՝ նոյնպէս ամենէն ցած
աստիճանի մարդկանց ալ հաւասար գե-
ղեցկութիւն տուեր է : Եւ երբեք Թա-
գաւորի զաւակ մը այս ոչխար արածող
տղէն աւելի ազնուականութիւն ունե-
ցած կրնայ ըլլալ : Եւ ատ երջանիկ կը
սեպէի զիս , Թէ որ ասանկ գեղեցիկ ,
հանճարեղ և սիրելի զաւակ մը ունե-
նայի : Եւմէն բանի յարմար կ'երեւնայ
ինծի , և Թէ որ խնամք տարուի զինքը
կըթելու , անշուշտ օր մը մեծ մարդ
կ'ըլլայ . կ'ուզեմ զինքը քովս առնել ու
մեծցընել » : Եւ ըսելով Թագաւորը ,
առաւ զինքը հետը տարաւ , որուն խեղճ
տղան զարմացած մնայ՝ երբ իմացաւ
Թէ ինչպիսի մարդու հաճոյ եղեր է :
Վարդալ , գրել , երգել սորվելէն վերջը
սահմանեց իրեն Թագաւորը նաև ա-
նանկ վարժապետներ ալ որոնք միտք
բացող արուեստից ու գիտութեանց
մէջ վարժեցընեն զինքը : Եկզբան ար-
քունեաց պերճութիւնը քիչ մը աչքը
չլացուց , և վիճակին մեծ փոփոխու-
թիւնը քիչ մը սիրտը փոխեց : Հասակն
և ունեցած յաջողութիւնները իրարու
հետ միացած , իր իմաստութեանն ու
չափաւորութեանը Թեթև փոփոխու-
թիւն մը բերին : Հովուական զգեստը ,
ցուպը , և սրինգը թողուց ու ոսկեհիւս
ծիրանի մը հագաւ , գլուխն ալ մար-
գրտայեւ խոյր մը դրաւ . և գեղեց-
կութեամբ արքունեաց մէջ քան զա-

մէջը գերազանցեց : Լճենադժուարին գործող մէջ ալ երես ճերմկեցնելով թագաւորին վստահութեանը անանկ արժանի եղաւ , որ տեսնալով Լճիպէյին ունեցած ընտիր ախորժակը արքունեաց պերճութեանը նկատմամբ , վերջապէս յանձնեց իրեն խնամողը թագաւորական բոլոր ակունքներն ու ծանրագին կարասիները , որն որ Պարսկաստանի մէջ առաջին կարգի պաշտօններէն մէկն է :

Շահ-Լճասին կենդանութե ժամանակը երթալով Լճիպէյին պատիւը շատցաւ . բայց երբոր սկսաւ տարիքն առնել , յիշեց նորէն իր նախկին վիճակը , և միշտ կը ցաւէր . “ Ս'վ օրեր , քսելով ինքնիրեն , անմեղ օրեր , որոնց մէջ անդորր և անվտանգ ուրախութիւն մը վայելեցի , որոնցմէ դուրս այնպիսի քաղցր օրեր երբեք չեմ անցուցած , ա՛հ , արդեօք մէյմին ալ պիտի չտեսնեմ ըզձեզ : Ս'վ որ զիս ձեզմէ զրկեց , այնչափ ճոխութիւն պարգեւելով , ամէն բան ինծմէ վերուց առաւ ” : Ուզեց անգամ մը երթալ իր գեղը տեսնալ . բայց սիրտը ելաւ տեսնալով այն տեղերն ուր աւտեն մը իր ընկերակցացը հետ պարեր , երգեր ու սրինգովը զուարճացիւ էր : Բանի մը բարիքներ ըրաւ ընտանեացը և բոլոր բարեկամներուն . բայց աղաչեց իրենց որ եթէ կ'ուզեն ճմարիտ երջանկութիւն մը ունենալ , չթողուն գիւղական կեանքը , և բնաւ արքունեաց թշուառութիւններուն համը չառնեն :

Լճս ըսած թշուառութիւններն եկան իր գլուխն ալ , իր բարի տիրոջը Շահ-Լճասին մահուընէն ետե . իրեն յաջորդեց որդին Շահ-Սէֆի , զորն որ Լճիպէյի գէմ գրգռելու համար , ամէն հնարք բանեցուցին նախանձոտ և խորամանկ պալատականները : “ Օ եղծաւ հօրդ վստահութեամբ , կ'ըսէին , անբաւ հարստութիւն դիզեց , շատ մը թանկագին բաներ գողնալով , որոնց ինքը աւանդապահ էր : Շահ-Սէֆի թագաւոր ու միանգամայն դեռ անփորձ ու անխոհեմ պատանեկութեան հա-

սակին մէջը գտնուելով , շատ դիւրին էր զինքը համոզելը . ուստի ունայնամտութեամբ ուզեց իր հօրը սխալանքները շտկող ըլլալ և իրմէ աւելի լաւ դատաստան ունենալը երեւցնել : Լճիպէյը պաշտօնէն ձգելու պատճառանք մը ունենալու համար , նախանձոտ պալատականաց տուած խորհրդին համեմատ հրաման տուաւ որ բերէ այն աղամանդակուռ ծանրագին սուրը զորն որ իր պապը սովորաբար պատերազմի մէջ կը գործածէր : Շահ-Լճաս ատեն մը աս սուրին վրայէն բոլոր գեղեցիկ աղամանդները հանել տուեր էր , և Լճիպէյ բարեւէր մարդկանց վկայութեամբ ըր ցըցուց՝ որ ատ բանը իր հօրը թագաւորին հրամանաւը եղած էր , պաշտօնը իրեն յանձնուելէն առաջ : Լճիպէյին թշնամիները երբոր տեսան որ ատ պատճառանքը զինքը ամօթով ձգելու համար բաւական չեղաւ , Շահ-Սէֆին խորհուրդ տուին որ հրամայէ իրեն որ տասնըհինգ օրուան մէջ՝ իրեն յանձնուած մեծագին գանձերուն ճիշդ հաշիւը տայ . տասնըհինգ օրը կատարուելէն վերջը ուզեց ինքը անձամբ ամէն բան տեսնալ : Լճիպէյ բոլոր դռները բացաւ , և ձեռքին տակ եղած ամէն բաները ցըցուց : Բան մըն ալ պակաս չէր , ամէն բան մաքուր , կարգաւորեալ և մեծ խնամքով պահուած : Թագաւորը սաստիկ զարմացած՝ եղած խեղճ դուրս կարգաւորութեանն ու ճշդութեանը վրայ , գրեթէ Լճիպէյին վրայ սկսաւ համարմունք առնել . բայց նոյն միջոցին տեսաւ որ ամենէն փառաւոր կարասիներով լեցուած սրահին ծայրը՝ երկաթէ դուռ մը կար , որ իրեք մեծամեծ կղպանքներով փակուած էր : Են ատեն իր նախանձորդները թագաւորին ականջէն վար ըսին թէ , հոս Լճիպէյ քեզմէ գողցած թանկագին բաները պահած է : Թագաւորն ալ մէկէն բարկութեամբ պոռաց . “ Ս'ուզեմ տեսնալ ինչ որ ատ սրահին մէջն ալ կայ նէ . ինչ դրեր էս հօտ , ցըցուր տեսնամ ” : Են խօսքին Լճիպէյ ոտքը ինկաւ , երդուընցնելով յանուն Լճ-

տուժոյ, որ չառնէ իրմէ՝ երկրիս վրայ ունեցած իր միակ ծանրագին բանը : « Իրաւունք չէ, կ'ըսէր, որ այնչափ տարի քու հօրդ թագաւորին համար աշխատելէս ետեւ, հիմա վայրկեանի մը մէջ այս ունեցածս ալ կ'որսնցնեմ, որ միակ իմին բաղդս է . թէ որ կ'ուզես, առ բոլոր մէկալ բաները . բայց ատիկայ ինծի թող » : Թագաւորը ան ատեն ապահով միտքը դրաւ որ Ղլիպէյին անիրաւութեամբ դիզած գանձը հօն պիտի ըլլար . ուստի ձայնը աւելի բարձրացուց, և վճռաբար ուզեց որ դուռը բացուի : Արջապէս Ղլիպէյ, որուն քովն էին բանալիները, անձամբ բացաւ դուռը, և տեսան որ հօն հովուական զգեստէ, գաւազանէ և սրինգէ մը զատ ուրիշ բան չկար, զորոնք Ղլիպէյ ատեն մը կը գործածէր, և շատ անգամ կ'երթար ուրախութեամբ զանոնք տեսնալու համար, որպէս զի չըլլայ թէ իր առջի վիճակը մոռնայ : « Ի՞նչ հաւաստիկ, ո՞վ մեծ թագաւոր, ըսաւ, ասոնք են իմ առջի երջանկութենէս մնացած ծանրագին բաները, զորոնք ոչ բաղդն և ոչ քու իշխանութիւնդ երբէք կրցեր են ինծմէ վերցնել . ահա աս է իմ գանձս զորն որ կը պահեմ, որպէս զի եթէ զիս առջինին պէս նորէն աղքատ ընես՝ ասով հարստնամ : Ի՞նչ բոլոր մէկալ բաները, և թող ինծի առջի վիճակիս քաղցր գրաւականները : Եսոնք են իմ ճշմարիտ բարիքներս ուրոնք ոչ ոք կրնայ առնուլ ինծմէ : Ի՞նչ ասոնք են այն պարզ և անմեղ բարիքները, որ միշտ քաղցր են անոնց համար որ հարկաւոր եղածովը գիտեն գոհ ըլլալ և աւելորդին համար բնաւ հոգի ու մոմտութի մէջ չեն իյնար . ասոնք են դարձեալ այն բարիքները, որ և ոչ վայրկեան մը ինծի վիշտ պատճառեր են : Ի՞նչ, դուք էք միայն այդ պարզ և երջանիկ կենաց գործիքները . զձեզ միայն կը սիրեմ, և ձեզի հետ միայն կ'ուզեմ ապրիլ ու մեռնիլ : Ինչո՞ւ ուրիշ խաբեբայ բարիքներ զիս պիտի պատրեն, և կենացս անդորրութիւնը վրդովեն : Ի՞վ մեծ թագաւոր, բոլոր աս

հարստութիւնները քեզի կը դարձնեմ, զոր դուն քու առատաձեռնութեամբ ինծի շնորհեցիր, և միայն կը պահեմ ինչ որ քու թագաւոր հօրդ ինծի ըրած շնորհքներովը զիս թշուառ ընելէն առաջ ունէի » : Թագաւորը աս խօսքերս լսելով, ճանչցաւ Ղլիպէյին անմեղութիւնը, և զինքը կ'որսնցնէր ուզող սլաւ տականներուն դէմ բարկացած զիրենք քովէն վռնտեց : Ղլիպէյը իր գլխաւոր պաշտօնեան ըրաւ, և իրեն յանձնեց ամենէն գաղտնի գործողութիւնները : Իայց Ղլիպէյ ամէն օր կ'երթար տեսնելու իր հովուական ցուպը, սրինգն և զգեստը, զորոնք միշտ գանձերուն քովը դրած կը պահէր, որպէս զի եթէ յանկարծ յեղյեղուկ բաղդը իր վիճակը այլայլելու ըլլայ, նորէն զանոնք առնէ գործածէ : Իյորին ծերութեան մէջ մեռաւ, չուզելով բնաւ պատժել ոչ իր թշնամիները, և ոչ ալ հարստութիւն դիզել . և ընտանեացը համար ալ այնչափ բան միայն թողուց որ կարենան հովուական վիճակին մէջ բարեպէս ապրիլ, զորն որ միշտ աւելի ապահով և աւելի երջանիկ կը սեպէր :

Ամեն և Ռեշիտ :

Երկար ատենէ 'ի վեր բոցատուոր երաշտութիւն մը հնդկաստանի դաշտերը կ'անապատացնէր : Ինչ միջոցին երկու հովիւ, ի՞նչմէտ և Ռեշիտ, կալուածքներնուն եզերքը իրարու հանդիպեցան, ծարաւէն մահուան դուռը հասած . և կը տեսնային ոչխարները որ տկարացած և չորս կողմերնին առած կը հլաւային . աչքերնին երկինք վերուցած կը խնդրէին որ շուտով այս յետին թշուառութեանց դարման մը ընէ : Ի՞նչ մըն ալ յանկարծ օդուն մէջ խոր լուութիւն մը տիրեց, թռչունները լռեցին և ոչխարները մայելէն ու բառաչելէն դադրեցան . և երկու հովիւները ձորին մէջ մարդու կերպարանքով էակ մը տեսան, բայց քան զմեզ աւելի բար-